

МОТИВАЦИЯТА ЗА ДОСТИЖЕНИЯ И УЧИТЕЛСКАТА ПРОФЕСИЯ

*Диана Костова
Д-р Иван П. Иванов*

РЕЗЮМЕ

В статията се представят резултатите от емпирично изследване на мотивацията за постижение при учители. Регистрирано е влиянието на 14 потребности и на самооценката върху мотивацията за постижение. Диференцирани са 4 нива на проявление - високо, средно, ниско и много ниско. Направени са изводи за професионалната реализация на учителите.

ПОСТАНОВКА НА ПРОБЛЕМА

Един от най-важните проблеми на психологията е изучаването на мотивите и мотивацията, тъй като те са в основата на целенасочената човешка дейност и чрез тяхното разкриване се очертават и пътищата за осигуряване на условията за реализация на личността.

Мотивацията е психичен процес, участващ в регулацията на поведението. Тя е субективна, вътрешна детерминация на човешкото поведение. Мотивацията е динамично състояние на цялостната личност. В мотивационния процес взема участие почти цялото съзнание на човека, като мотивацията е този фактор, който от множеството психични компоненти на съзнанието, организира във функционална система онези, които водят до постигане на поставената цел.¹

Основа на човешкото поведение, особено на равнището на самоактуализация е **мотивацията за достижения**, разбрана като формиране, развитие и поддържане на личната компетентност и умения; ориентация към проверка, демонстрация и развитие на притежаваните способности, от която се определя изборът на трудност на изпълняваните задачи и последващите преживявания на успех или неуспех в условията на действия, където отсъствуват външни награди или причини за поведението.

Изследването цели да установи структурата на мотивацията за достижения и проявлението ѝ в учители; да установи корелацията между потребността от достижения и други свързани с професията потребности; да установи как самооценката на личността влияе върху проявлението на мотивацията за достижения.

МАТЕРИАЛИ И МЕТОДИКА

Извадката е гнездова, двустепенна, от 93 учители, от Шуменски регион, през 1996 г. 9,7% от изследваните са мъже; 90,3% жени. 43% са на възраст 20÷30, 36,5% - на 31÷40, 17,2% - на 41÷50 и 5,3% на 51÷60 години.

¹ Хекхаузен, Х. Мотивация и дейност. Т.1, М., 1986.

Емпиричните данни бяха получени чрез: "Автопортрет "потребности и стремежи" на М. Стейн²; "Скала за самооценка на мотивацията за одобрение "на Д.Краун и Д. Марлоу³ и "Q-сортировка" на Бутлер и Хайг.⁴

РЕЗУЛТАТИ

Обобщените резултати от изследването може да бъдат представени в следните две таблици:

ТАБЛИЦА N1

ПОТРЕБНОСТ ОТ:	%	ОБЩО	МЪЖЕ	ЖЕНИ	20-30	31-40	41-50	51-60
1. ДОСТИЖЕНИЯ	19.5	0.50	0.46	0.51	0.53	0.55	0.43	0.30
2. РАЗЯСНЕНИЯ	7.8	0.51	0.46	0.52	0.51	0.55	0.47	0.45
3. ПОЗНАНИЕ	3.4	0.58	0.56	0.58	0.59	0.61	0.50	0.58
4. СЪЗДАВАНЕ	11.5	0.47	0.45	0.47	0.44	0.56	0.38	0.48
5. ПРИДОБИВАНЕ	7.1	0.40	0.40	0.40	0.41	0.44	0.35	0.30
6. ОБЩЕСТВО	7.2	0.61	0.63	0.61	0.62	0.63	0.57	0.63
7. ПРИЗНАНИЕ	6.2	0.48	0.48	0.48	0.49	0.53	0.41	0.30
8. ДОМИНИРАНЕ	5.4	0.31	0.29	0.31	0.31	0.38	0.21	0.28
9. ПОКАЗНОСТ	4.0	0.29	0.26	0.29	0.27	0.37	0.21	0.25
10. КОМПЕНСАЦИЯ	3.2	0.50	0.44	0.50	0.51	0.55	0.38	0.52
11. ИЗБ.ФИЗ.ТРАВМИ	1.6	0.43	0.45	0.43	0.52	0.35	0.38	0.45
12. ИЗБ.НЕУСПЕХИ	7.3	0.47	0.51	0.46	0.49	0.46	0.48	0.35
13. ГРИЖА ЗА ДРУГИТЕ	8.9	0.56	0.60	0.56	0.54	0.56	0.59	0.60
14. СЕКС	0.8	0.34	0.30	0.34	0.37	0.32	0.34	0.30
САМООЦЕНКА		0.12	1.11	1.22	1.19	1.17	1.21	1.52
Q - СОРТИРОВКА		0.33	0.34	0.61	0.47	0.50	0.15	0.78

ТАБЛИЦА N2

РАВНИЩЕ	ПОТРЕБНОСТИ														САМ.	Q-сортировка		
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.				
високо	37.1	32.6	49.5	32.9	13.0	65.3	32.6	8.4	8.4	38.1	22.3	12.2	49.3	14.9	5.6	9.3	66.0	14.9
средно	27.9	33.5	27.9	24.3	19.5	24.3	16.7	9.3	5.6	22.3	24.2	48.4	26.9	10.2	12.1	4.7	20.5	33.5
ниско	22.3	16.7	15.0	3.7	46.5	3.9	32.5	29.8	31.6	15.8	26.0	19.5	5.6	22.2	45.7	7.4	-	38.1
мн.ниско	3.7	3.7	-	1.9	7.4	-	4.7	39.0	40.9	10.3	13.9	06.5	4.7	39.1	23.3	65.1	-	-

ВИСОКА СТЕПЕН НА ФОРМИРАНОСТ НА МОТИВАЦИЯТА ЗА ДОСТИЖЕНИЯ

Хората с висока степен на формираност на мотивацията за достижения имат повишени очаквания за успех, придават по-голяма ценност на съвършенството, отколкото на престижа; възприемат ценността на времето и развиват умения за организираното му изразходване; отличават се с реалистична самооценка, притежават по-висока интелигентност и по-ниска тревожност и страх от неуспех. Те притежават вътрешна локализация на контрола, имат по-дълга времева перспектива и по-конкретна представа за събитията в бъдещето. От друга страна, изборът на задачи с по-високо равнище на трудност и по-високата настойчивост в тях, както и приписването на успехите на вътрешни стабилни причини, а неуспехите на външни специфични влияния, са характерни за лица с подчертана тенденция за установяване на личен контрол над средата. Тези лица притежават лична увереност, компетентност и самодетерминация. Те притежават психологична реактивност. Поддържат лична свобода на поведението при дадени условия,

² Siek, S. Wybrane metody badania osobowosci. W., 1983.

³ Мар ищук, В.Л. и др. Методи психодиагностики в спорта. М., 1984.

⁴ Кокошкарова, А. Психологично изследване на личността в клиничната практика. С., 1984.

влагат повече усилия и подобряване качеството на изпълнението с оглед възстановяване на личната свобода.⁵

- Висока степен на формираност на мотивацията за достижения се среща при 37.07% от изследваните, като тя е характерна най-вече за жените (36.23%), и за възрастта 31÷40г. (32.52%).
- По отношение на структурата на тази мотивация, най-висок е дялът на потребността от достижения с 19,5% (формирана при 37,07% от учителите), следвана от потребността от създаване 11,50% (формирана при 32,83%). Най-нисък е дялът на потребността от секс 0,80% (формирана при 14,88%). В структурата на тази мотивация потребността от общество е формирана при най-голям брой от изследваните учители (65.31%), макар нейният дял да е само 7,20%.
- Най-силна е потребността от общество (0,61), следвана от потребността от грижа за другите (0,56). Най-слабо изразена е потребността от показност (0,29).
- Най-силна при мъжете е потребността от общество (0,63), следвана от потребността от грижа за другите (0,60). Най-ниска е стойността за потребността от доминиране (0,29). Най-силно изразена при жените е потребността от общество (0,61), следвана от потребността от познание (0,58). Най-ниска е стойността за потребността от показност (0,29).
- Във всички възрастови групи най-силно изразена е потребността от общество: 0,62÷0,63. Във възрастовата група 20÷30 най-слаба е потребността от показност (0,27); 31÷40 - потребността от секс (0,32); 41÷50 - потребността от доминиране (0,21); 51÷60 - потребността от показност (0,30).
- В тази степен 5,58% от учителите са с висока самооценка. 9,3% учители са с ниско ниво на реалния образ за себе си, а 66,03% имат висока представа за своя идеален образ.

СРЕДНА СТЕПЕН НА ФОРМИРАНОСТ НА МОТИВАЦИЯТА ЗА ДОСТИЖЕНИЯ

Лицата със средна степен на формираност на мотивацията за достижения се характеризират с невисоки очаквания за успех. В дейността и в личен план очакват както успехи, така и неуспехи; за тях времето няма голяма ценност, не умеят пълноценно да го изразходват; притежават нестабилна самооценка, характерна със слаба устойчивост; интелигентността им обикновено е на средно ниво, по-висока тревожност и страх от неуспех. Много често приписват неуспехите на външни причини и условия. Те притежават слаба увереност в личната причинност, компетентност и самодетерминация. Психологичната им реактивност е на средно ниво и се проявява в занижена субективна ценност на поведението, което е под заплаха да бъде поставено в зависимост от външни фактори. Съобразяват се със създаденото за тях мнение и не винаги им се отдава да развият поведението, с които да накарат хората да ги възприемат в положителна светлина.⁶

- Това равнище на мотивацията за достижения е формирано при 27,90% от учителите. Характерно е най-вече за мъжете: 25,11%, докато при жените са 2,79%.

⁵ Хекхаузен, Х. Цит.с.ч.

⁶ Пактам

- За възрастта 20÷30 това равнище е характерно за 13,95% от учителите; 31÷40 - за 3,72%; в групата 41÷50г.- 10,23%; за възрастта 51÷60г. това равнище не е отчетено.
- Потребността от достижения е изразена при 27,90% от учителите. Положително влияние оказват потребностите: от обучение (33,48%); от познание (33,48%); от общество (24,32%). Отрицателно влияние върху ефективната проява на тази мотивация оказват потребностите от: избягване на неуспехите (48,36%); от грижа и опека за другите (26,97%); безопасност, като тенденция за избягване на физическите травми (24,18%).
- Доминантни потребности на това равнище са: потребността от уважение към другите (18,6%); от ред (19,50%); от безопасност, като тенденция за избягване на порицанието от страна на другите (20,30%); от изолация (15,60%); от игра и развлечения (16,30%); от приятни усещания при (18,60%).
- Най-висока е стойността на мотивацията при потребността от познание (0,48), като измерената ѝ стойност при жените е 0,36, във възрастта 41÷50 (0,47). Най-ниска е стойността ѝ при потребността от доминиране (0,38), при жените (0,38), във възрастта от 20÷30: 0,31.
- 4,65% от учителите с такова ниво на развитие на мотивационната сфера са със сравнително висока представа за своето реално Аз (20,46% са с такова представа за своето идеално Аз), корелационното съотношение между двата образа е 0,33.

НИСКА СТЕПЕН НА ФОРМИРАНост НА МОТИВАЦИЯТА ЗА ДОСТИЖЕНИЯ

Лицата с ниска степен на формираност на мотивацията за достижения се характеризират с преживяване на потиснатост и тревожност, по-голяма зависимост и конформност към мнението на другите, неувереност във възможностите за достигане на собствените жизнени планове, чувство за некомпетентност в социалните взаимоотношения. В общуването се ориентират към защита от критика и несъгласие, разглеждат задачите за социално взаимодействие като трудни, предпочитат да получават информация, отколкото сами да дават и се затрудняват в изразяване на себе си. Те развиват поведения, които потвърждават очакванията на другите към тях и разглеждат ситуацията повече като източник на ограничения и ръководни направления, отколкото като източник на възможности за самостоятелна изява. Когато са изправени пред сериозна заплаха, лесно се отказват от вземане на предпазни мерки, чувствуват се объркани и неспособни да се справят със заплахата и не могат да преработят ситуацията в програма за активно действие, като вместо това развиват фаталистични чувства.⁷

- Тази степен на формираност е характерна за 13,95% от учителите: за 1,86% от мъжете и 12,09% от жените. С възрастта представеността ѝ намалява: във възрастта 20÷30 години тя е формирана при 5,58%, във възрастта 31÷40 - 3,72%; от 41÷50 - 2,79%; от 51÷60 - 1,86%.
- Най-силно участие при тази степен на формираност имат потребностите от придобиване (46,50%), от одобрение (32,55%), от показност (31,62%), от достижения (22,32%). Най-ниски са стойностите на потребността от грижа за другите (5,58%), създаване (3,72%) и от общество (3,86%).

⁷ Па к т а м

МНОГО НИСКА СТЕПЕН НА ФОРМИРАНОСТ НА МОТИВАЦИЯТА ЗА ДОСТИЖЕНИЯ

Мотивацията за достижения е формирана на толкова ниско ниво при 3,72% от изследваните учители. Това може да се обясни с това, че условията на социалната среда налагат своето въздействие и в момента на провеждане на изследването, належащи са били други мотиви на поведение. Проявите на мотивацията за достижения са скрити, незабележими от всички останали проблеми, които присъствуват в ежедневието.⁸

- Това е характерно за 3,72% от жените и за 0,93% от мъжете.
- В структурата на мотивацията за достижения на това равнище положително влияние оказват потребностите от: познание (1,86% от учителите); от създаване (1,86%); от общество (1,86%); от компенсация (1,86%). Отрицателно влияят потребностите: от безопасност, като тенденция за избягване на физическите травми (2,79%); от грижа за другите (2,79%).
- Доминантни потребности на това равнище на проява на мотивацията са потребностите от ред; от автономия; от изолация; от агресия.
- Най-голямо представителство има потребността от доминиране, формирана при 39,06% от учителите, със стойност 0,11; от показност (40,92%, стойност 0,19); от избягване на неуспехите (13,95%, 0,17); от секс (39,06%, 0,24).

ИЗВОДИ

1. Професионално-педагогическата подготовка и квалификация на учителите създава предпоставки и условия за формирането на мотивацията за достижения, а оттам и сравнително високото ѝ проявление за голям брой от учителите - на средно и по-високо равнище е в над 2/3 от тях. Нейната оптимална проява спомага за пълноценната им реализация. Тя е една от основите на учителската професия.
2. **Учителите с високо развита мотивация от достижения** доминират и като количество, и като качество, те са повече от 1/3 от всички учители. Положително влияние на това равнище оказват потребността от достижения; от общество; от познание, от създаване, от признание и от компенсация. Отрицателно е влиянието на потребността от избягване на неуспехите и от секс. Самооценката е висока, което спомага и за оптималната проява на тази мотивация.
3. При **средното равнище на мотивацията за достижения**, отрицателно е влиянието на потребностите от избягване на неуспехите; от безопасност, като тенденция за избягване на физическите травми; от секс. Нивото на самооценката тук е по-ниско в сравнение с това на високото равнище на мотивацията за достижение, което е една от причините за нейната по-слаба проява. Тук е налице една по-слаба степен на отчитане на собствените способности, страх пред неуспеха и от професионален провал.
4. **Ниското равнище на мотивацията за достижения** е със сравнително ниско представителство - 1/7 от учителите. При тях са регистрирани съчетания на много противоречиви потребности, което ги прави силно тревожни и с неустойчиво поведение.

5. Основните предпоставки за **много ниска мотивация за достижения** са: недостатъчното признание от страна на обществото на значимостта на професията, ниския социален статус на учителите, прекомерното нервнофизическо натоварване със задължения и отговорности. Това ниво се среща също в много малка част от учителите и няма практическо значение. То е интересно по-скоро като отклонение.
6. В потребностно-мотивационната характеристика на някои от изследваните доминират потребностите от агресия, от автономия, от изолация, формирани главно като реакция на социални въздействия.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кокошкарлова, А. Психологично изследване на личността в клиничната практика. С., 1984.
2. Марищук, В.Л.и др. Методики психодиагностики в спорта. М., 1984.
3. Хекхаузен, Х. Мотивация и деятельность.Т.1 и 2.М.,1986.
4. Siek, S. Wybrane metody badania osobowosci. W., 1983.